

Projekat: Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans

Sadržaj:

Narativni izveštaj o realizaciji projekta „Honestly about the employment of PWD’s in Western Balkans pred donatorom Western Balkans Fund	1
Poseta Sarajevu	5
Poseta Banja Luci	9
Poseta Skoplju	12
Poseta Ohridu	14
Poseta Podgorici	16
Zakonska regulativa Republike Srbije	20
Zakonska regulativa Federacije BiH	23
Zakonska regulativa Republike Severne Makedonije	27
Zakonska regulativa Crne Gore	28
Zaključak	30

NARATIVNI IZVEŠTAJ O REALIZACIJI PROJEKTA „HONESTLY ABOUT THE EMPLOYMENT OF PWD'S IN WESTERN BALKANS“ PRED DONATOROM WESTERN BALKANS FUND

Danas se sve zemlje Zapadnog Balkana suočavaju sa raznovrsnim problemima u svojoj svakodnevici. Razlog za to su istorijsko nasleđe koje opterećuje današnje stanovništvo problemima koji su nasleđeni. Nažalost današnji žitelji zemalja Zapadnog Balkana nisu uzrokovali takvo stanje, ali trpe posledice prošlosti. Sve zemlje su opterećene pretežno ekonomskim problemima, a oni nadalje uzrokuju sve ostale probleme sa kojima se žitelji zemalja Zapadnog Balkana suočavaju.

Kada je neka zemlja opterećena objektivnim ekonomskim problemima često se u potpunosti zanemaruju one demokratske vrednosti kojima svi toliko težimo. Često se susrećemo sa socijalnim nepravdama, uskraćenju dela populacije za neki deo prava. Obično deo populacije koji trpi neku vrstu nepravde i čiji glas se nažalost često ne čuje, je onaj marginalizovani deo populacije. Na marginama društva uvek su se nalazile nacionalne manjine, zatim romska populacija a nažalost stalni partner populacije ugroženih, uvek čine i osobe sa invaliditetom.

Inače čak i u državama neopterećenim istorijskim nasleđem i državama bez većih ekonomskih problema marginalizovana populacija se takođe suočava sa nekim problemima. Ti problemi su istine radi druge prirode i nastaju kao posledica nekih drugih uticaja, ali ipak postoje. U konkretnom primeru osoba sa invaliditetom često postoji negativna diskriminacija kao osoba koje zbog svojih nedostataka nisu sposobne da se samostalno staraju o sebi, zahtevaju dodatno angažovanje društva i resursa društva radi odvijanja tekućeg života. To sve osobe sa invaliditetom stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na ostatak populacije. Te osobe se zbog nedostatka edukacije ostatka društva marginalizuju, i izostaje inkluzija osoba sa invaliditetom u sve društvene tokove.

Čovekova lična nezavisnost se može posmatrati iz mnogo aspekata, ipak autor ovih redova čvrsto je uveren da je ekonomska nezavisnost pojedinca jedina realna nezavisnost. Naravno da su sloboda sama po sebi, i sloboda govora, kretanja i ostali vidovi ličnih sloboda jesu one koje pojedinca čine nezavisnim. Međutim u današnje vreme oštrog kapitalizma sve slobode gube bitku pred ekonomskom nezavisnošću pojedinca. Upravo ta nezavisnost pojedincu uz ostale slobode daje potpunu slobodu.

Kada sa osvrtoom na poslednji pasus pogledamo na zemlje Zapadnog Balkana možemo zaključiti da je većina stanovništva zapravo zarobljena, i to upravo iz nedostatka te ekonomske nezavisnosti pojedinaca. Kada u tu jednačinu uključimo osobe sa invaliditetom koje se inače nalaze na marginama čak i razvijenim zemalja, u zemljama Zapadnog Balkana osobe sa invaliditetom suočene su sa potpunim ropstvom.

Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, broj osoba s invaliditetom u svetu premašio je milijardu, a otprilike četiri od pet osoba s invaliditetom živi u zemljama u razvoju. Dok se broj osoba s invaliditetom nastavlja ubrzano povećavati, kao glavni razlozi porasta navode se demografski trendovi, porast hroničnih zdravstvenih problema i starenje. Procenjuje se da više od milijardu ljudi širom sveta ima neku vrstu invaliditeta, što odgovara 15 posto svetske populacije. S druge strane, oko 190 miliona ljudi uzrasta od 15 i više godina ima značajne poteškoće u funkcionalnom kretanju i potrebne su im rutinske zdravstvene usluge.

U Srbiji živi ukupno 6.647.003 stanovnika, od toga 356.404 osobe sa invaliditetom, svedoče podaci Republičkog zavoda za statistiku izvedeni iz poslednjeg popisa stanovništva iz 2022.godine. Prema ovim podacima, 213.885 osoba ima problem sa hodom, 90.525 osoba ima teškoće sa sluhom, 84.385 osoba nije samostalno pri odevanju, ishrani i održavanju higijene, 62.824 osobe ima problem sa pamćenjem i koncentracijom, a 45.477 osoba ima problem sa komunikacijom. Brojke takođe svedoče da značajno više žena (208.300) ima neku vrstu invaliditeta u odnosu na muškarce (148.104). A ovaj podatak treba tumačiti u svetlu činjenice da žene u proseku žive pet godina duže u odnosu na muškarce, a invaliditet je najčešće pratilac trećeg životnog doba. O tome ilustrativno govori podatak da neku vrstu invaliditeta ima 14.951 osoba mlađa od 30 godina i čak 246.901 osoba starija od 65 godina. Regionalno posmatrano, u Beogradskom regionu živi 68.280 osoba sa invaliditetom, u regionu Šumadije i zapadne Srbije živi 93.785 osoba sa hendikepom, u Južnoj i istočnoj Srbiji živi 87.245 osoba sa invaliditetom, dok u Vojvodini živi 107.094 osoba sa nekim oblikom invaliditeta.

U Bosni i Hercegovini ne postoje službeni podaci o broju osoba s invaliditetom, kao ni u entitetima i Distriktu Brčko. Međutim, ako uzmemo u obzir neslužbene podatke popisa stanovništva u BiH izvršenog 2013, prema kojima je ukupan broj stanovnika u BiH 3,791.622, od toga su u FBiH 2,371.603 osobe, te se držimo svetske statistike, ispada da samo u FBiH živi najmanje 355.740 osoba s invaliditetom, odnosno oko 52.175 osoba s ozbiljnim poteškoćama u funkcionisanju. Prema zvaničnim podacima iz 2013. godine, kada je sproveden popis stanovništva u BiH, u Republici Srpskoj je živelo 1.170.342. Broj osoba sa invaliditetom kreće se na nivou svetskog proseka.

Prema podacima sa poslednjeg popisa stanovništva, domaćinstva i stanovi u 2021, Republika Severna Makedonija ima 1.836.713 stanovnika, što je 185.834 ljudi ili za 5,6% manje u odnosu na Popis iz 1994. godine. i 9,2% manje u odnosu na Popis od 2002. godine. U ukupnom stanovništvu broj osoba sa invaliditetom je 94.412 od čega je 55,3% žena. Učešće po starosnim grupama je: 1,8% uzrasta od 0 do 14 godina godine, 43,5% starosti od 15 do 64 godine i 54,8% starosti 65 i više godina. Prema vrsti invalidnosti, najveći udeo od 40,8% ili 38.499 osoba sa invaliditetom kretanja, od čega 59,8% čine žene, a slede osobe sa problemima vida 12.371 osoba ili 13,1% od kojih su 56% žene, sa oštećenjem sluha 6,3% ili 5 947 lica od kojih su 49% žene i teškoće u komunikaciji 4,2% ili 3 896 lica od kojih su 42,9% žene.

Prema konačnim rezultatima popisa stanovništva iz 2021. u Republici Crnoj Gori živi 619.211 stanovnika. U Crnoj Gori, od ukupnog broja stanovnika, 11% (68.064) osoba ima smetnje

pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog dugotrajne bolesti, invaliditeta ili starosti, pokazali su podaci sa Popisa 2021. godine. Prema podacima, 5% crnogorske populacije ima problem sa kretanjem, 2% sa vidom iako koristi naočare i sočiva, a od ukupnog broja stanovnika 1% stanovništva ima problem sa sluhom i pored korišćenja slušnih aparata. Smetnje sa pamćenjem, koncentracijom ili za vreme sporazumevanja sa drugima ima 1% stanovništva, dok 4% stanovništva oseća teškoće druge vrste.

Ovakva kratka statistika govori da je u zemljama Zapadnog Balkana prosek broja osoba sa invaliditetom približan svetskom proseku broja osoba sa invaliditetom. U tom kontekstu a u skladu sa prethodnim zaključcima, veliki deo populacije osoba sa invaliditetom Zapadnog Balkana nalazi se u okovima ekonomske zavisnosti.

Kako je težnja svih zemalja Zapadnog Balkana da izađu iz gore opisanih problema sa kojima se suočavaju, sve zemlje se nalaze na putu evropskih integracija. Na tom putu radi prihvatanja evropskih zakona i konvencija nužno je prilagođavanje pravnim okvirima i konvencijama koje stižu iz Evrope. U tom smislu sve zemlje Zapadnog Balkana ili su uvele ili prilagodile postojeća zakonska rešenja koja se tiču zakona o zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Svaka zemlja obuhvaćena ovim projektom pojedinačno je donela zakonske okvire koji definišu tu oblast na nacionalnom nivou.

Rešenje za ekonomsku nezavisnost osoba sa invaliditetom u zemljama Zapadnog Balkana leži u stvaranju podsticajnog okruženja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Time se osobe sa invaliditetom istinski osnažuju i postiže se potpuna inkluzija u društvene tokove. Upravo u tom smislu projekat "Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans" imao je za cilj prepoznavanje okruženja u zemljama Zapadnog Balkana i vršenje procene koliko je on zapravo afirmativan za osobe sa invaliditetom, tj. koliko je ambijent povoljan za uključivanje osoba sa invaliditetom u društvene tokove kroz stvaranje uslova za njihovo zapošljavanje.

U Republici Srbiji takav pravni okvir je utemeljen u Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom koji je donešen 2009.godine. U Federaciji BiH donet je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom. U Republici Srpskoj donešen je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida. U Republici Severnoj Makedoniji postoji Zakon za vrabotivanje na invalidni lica, dok je u Crnoj Gori Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom. Svi pomenuti Zakoni nastali su kao težnja za unapređenjem postojećeg zakonskog rešenja u svakoj od zemalja u kontekstu usaglašavanja sa evropskim pravnim okvirima. Svi oni predstavljali su unapređenje važećeg nasleđenog pravnog okvira, Zakona o ratifikaciji Konvencije Međunarodne organizacije rada broj 159 o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida, koji je usvojila Skupština SFRJ, na sednici Veća republika i pokrajina od 27. marta 1987. godine i na sednici Saveznog veća od 30. marta 1987. godine. Sve zemlje su takođe usvojile svoje nacionalne strategije usmerene u poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom i niz drugih podzakonskih akata koji uređuju zakon.

Plan celog projekta “Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans” bio je poseta zemljama Zapadnog Balkana i poseta Udruženjima osoba sa invaliditetom. Cilj je bio saznati iz realnih izvora na terenu šta je to što u takvim nacionalnim pravnim okvirima nedostaje osobama sa invaliditetom. Koje su to prepreke koje su uočene, koje su mane zakonskih rešenja, postoji li način za poboljšanje stanja stvari, postoje li zloupotrebe, postoje li pozitivni primeri itd.

Planirano je izvođenje komparativne analize u primenama važećih zakona u većim gradovima u odnosu na način primene i prilike koje prate primenu zakona u manjim sredinama u unutrašnjosti zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH je zbog specifičnosti same zemlje pravljena komparacija po dva glavna entiteta, pa je vršena analiza u poseti udruženju u Sarajevu i u poseti udruženju u Banja Luci u Republici Srpskoj.

Takva komparativna analiza je autoru ovog projekta bila logična za istraživanje obzirom da je prepoznat obrazac ponašanja po kom je u većim gradskim centrima, naročito u glavnim gradovima spisak mogućnosti po pravilu uvek veći. Kada se iznese takva konstatacija misli se na sveukupne prilike koji veći gradski centri nude svom stanovništvu u odnosu na dostupne prilike koje se nude stanovništvu po manjim gradskim sredinama. Takav obrazac je primenljiv i u kontekstu prilika za zapošljavanje osoba sa invaliditetom kako zbog većeg broja pravnih lica koja mogu da zaposle osobe sa invaliditetom, tako i po samoj veličini pojedinih poslodavaca, jer je česta odrednica u zakonima obaveza zapošljavanja osoba sa invaliditetom srazmerno ukupnom broju zaposlenih u radnoj organizaciji. Pored tih karakteristika većih gradskih sredina, one imaju i prednost jer su u velikom broju slučajeva domaćini sedištima ambasada te kancelarijama nevladinih organizacija koje su često donatori i pokretači inicijativa u lokalnim sredinama koje podstiču zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Kriterijumi izbora udruženja domaćina su bili slučajnog karaktera, uz uvažavanje javno dostupnih podataka online koji su govorili o zapaženosti tih udruženja u medijskom svetu zbog svojih aktivnosti i istupanja u javnost.

U Federaciji BiH, bila je planirana poseta Unija osoba i organizacija osoba sa invaliditetom FBIH. Unija je delegirala jednog od svojih članova, Udruženje “Ruka podrške” iz Sarajeva. U Republici Srpskoj planirana je poseta krovnoj organizaciji osoba sa invaliditetom “UDAS” Banja Luka.

U Republici Severnoj Makedoniji inicijalno je planirana poseta Nacionalnom savezu slepih Republike Severne Makedonije koji je iz tehničkih razloga trebao da ostane nerealizovan ali se ipak dogodio. Organizacija koja je bila planirana za posetu u gradu u unutrašnjosti je kancelarija nacionalnog udruženja Mobilnost i izabrana je kancelarija u gradu Ohridu.

U Republici Crnoj Gori iz Podgorice je planirana poseta Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore, dok je za grad iz unutrašnjosti bila planirana poseta udruženju Inicijativa mladih s invaliditetom Boke iz Kotora. Iz razloga obaveza predstavnika Inicijative mladih s invaliditetom Boke sastanak je otkazan neposredno pred otpočinjanje realizacije projekta. Medjutim potpunom slučajnošću predstavnicu udruženja su bili u Podgorici u danu kada se odigravao

sastanak sa predstavnicima Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore u Podgorici, pa se sastanak sa predstavnicima Udruženja Inicijativa mladih s invaliditetom Boke ipak dogodio u neformalnim uslovima.

Inicijalni plan pokretača ovog projekta pred donatorom Western Balkans Fund, bio je da se obavi 6 sastanaka (po 2 u svakoj od posećenih zemalja Zapadnog Balkana) je ipak realizovan uprkos tome što je po otpočinjanju realizacije projekta bilo planirana samo poseta jednom udruženju u Republici Severnoj Makedoniji i uprkos tome što je u Crnoj Gori neposredno pred posetu, otkazana poseta udruženju iz Kotora.

Ideja za realizaciju ovog projekta ponikla je iz autorove trenutne aktivnosti registracije Preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom pred domaćim zakonodavstvom u Republici Srbiji. U toj aktivnosti, suočen sa mnoštvom problema, počev od zakonske regulative koje je previše kompleksna i veoma obimna, te potrebne dokumentacije za uspostavljanje te specifične pravne forme pokušao sam pronaći izvore finansiranja takvih preduzeća i slučajnim informisanjem online uvideo da u nekim zemljama u okruženju postoji bolji ambijent za uspostavljanje tih takozvanih socijalnih preduzeća. Daljim istraživanjima utvrđeno je da u glavnom gradu Republike Srbije postoji mnogo više šansi za implementaciju takve ideje obzirom da u nevladinom sektoru sa sedištem u Beogradu postoje izvesnije prilike za podsticaj takvim preduzećima u pre seed i start up fazama. To je navelo na istraživanje izvora finansiranja u gradu Čačku odakle je autor projekta, i došlo se do zaključka da su prilike nepovoljnije u odnosu na veći regionalni centar, što je sve navodilo da projektno istraživanje "Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans" bude koncipirano na ovaj način.

Rezultati ovog istraživanja poslužiće kao primer samom autoru, da iz njega izvuče empirijske zaključke na osnovu stanja stvari na terenu, a takvu svrhu treba da postigne i kod udruženja domaćina u sredinama koje su posećene u istraživanju. U istraživanje su prikupljane i deljene ideje o socijalnom preduzetništvu, uspostavljala se dobra komunikacija i dogovarala saradnja u budućim prekograničnim projektima sa udruženjima domaćinima. Sve je činjeno iz potpuno altruističkih poriva, kao što je uostalom spiritus movens i autora projekta kada je reč o pokretanju sopstvenog preduzeća koje treba da zapošljava osobe sa invaliditetom.

Poseta Sarajevu

U realizaciji projekta „Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans” pred donatorom WBF prvo poseta bila je Udruženju invalidnih i bolesnih osoba „Ruka podrške” koje je deliegirano kao domaćin od strane Unije osoba i organizacija osoba sa invaliditetom Federacije BiH.

I upravo tako.. Pravi domaćin, u pravom smislu te reči, da se postara da se gost oseća kao gost, zapravo i više od toga. Da se gost oseti kao član porodice. Dočekao me je predsednik

udruženja gospodin Almir Išerić sa suprugom Elvisom i naravno uz kafu napravljen je plan aktivnosti tog dana.

Prvo smo posetili preduzeće „Šabić BH doo“ na Ilidži koje ima status zaštitne radionice. Zaštitna radionica po Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba sa invaliditetom FBiH predstavlja posebnu pravnu formu koja u odnosu na ukupan broj zaposlenih u radnom odnosu mora imati bar 40% OSI sa najmanje 70% procenjene invalidnosti (najmanje 6 takvih osoba) i 20% OSI sa 100% procenjene invalidnosti (a najmanje 3 takve osobe). Takva pravna forma predstavlja pandan pravnoj formi preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u domaćem zakonodavstvu u Republici Srbiji.

Ipak poredeći te dve pravne forme, zakonodavstvo FBiH svoju intenciju zapošljavanja teže zapošljivih kategorija efikasnije sprovodi u delo, stavljajući procentualni donji prag invalidnosti ispod kog se lice neće smatrati OSI.

Zaštitne radionice takođe imaju procentualno veći broj OSI koje moraju biti zaposlene u odnosu na ukupan broj zaposlenih, zbirno 60% od ukupnog broja radnika. Domaće zakonodavstvo nameće obavezu da broj OSI u odnosu na ukupan broj zaposlenih mora biti minimalno 50% u preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI.

Domaće zakonodavstvo takođe nameće obavezu zapošljavanja minimalno 5 OSI u preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI, od kojih jedno mora biti iz kategorije OSI koje se zapošljavaju pod posebnim uslovima, dok je minimum broja zaposlenih OSI u zaštitnim radionicama 9 OSI.

Domaćini u zaštitnoj radionici „Šabić BH doo“ zapošljavaju 39 OSI od ukupno 45 zaposlenih. Podsticaji za zapošljavanje OSI u zaštitnim radionicama se takođe razlikuju od domaćeg zakonodavstva.

Atmosfera prava radna, lica nasmejana i očigledno svi zadovoljni. Preduzeće se inače bavi tekstilnom industrijom. Oprema koja se nalazi u preduzeću kupovana je sredstvima Fonda pretežno u prethodnom periodu po raspisivanim Javnim pozivima za tu namenu. Sva preduzeća koja su registrovana i koja su nabavila opremu po tim Javnim pozivima imaju obavezu isticanja obaveštenja da su podržana sredstvima Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Zaštitna radionica Šabić BH

Inače preduzeće posluje po tržišnim principima a poslove nesebično dobija i kroz podršku državnih organa kroz izradu delova odeće za potrebe policijske uprave i drugih državnih organa koji u procesima javnih nabavki imaju potrebu za nabavkom odeće za svoje zaposlene.

Zbog prethodnih nesrećnih ratnih zbivanja sveukupno u Federaciji i u Republici Srpskoj uočen je organizovaniji pokret udruženja osoba sa invaliditetom, obzirom na okolnost da je veliki broj osoba sa invaliditetom zapravo svoju invalidnost i stekao u prethodnim ratnim dešavanjima. Iz tog razloga pokreti i udruženja osoba sa invaliditetom imaju bolju komunikaciju sa vlasti u smislu međusobne komunikacije i donošenja rešenja koja za cilj imaju uspostavu boljeg

zakonskog okvira koji će podstaći inkluziju OSI i stvoriti podsticajan ambijent za nastanak i razvoj socijalnog preduzetništva.

Zaštitna radionica Šabić BH

Inače Udruženje invalidnih i bolesnih osoba „Ruka podrške“ se dosta bavi humanitarnim radom uz nesebičnu pomoć Merhameta opštine Hadžići i desne ruke gospodina Elvedina Memića sekretara Merhameta opštine Hadžići. Upoznao smo sjajne ljude koje je gospodin Išerić pozvao da nas dočekaju. Među njima pored gospodina Memića treba pomenuti i gospodina Adnana Derviševića koji je član upravnog odbora Udruženje Ruka i predsednik koalicije Unija osoba i organizacija osoba sa Invaliditetom FBiH. Tu je bio i gospodin Adnan Kazaferović vlasnik Društva za obuku, osposobljavanje i radnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom "Lijepa priča" koji je izložio probleme sa kojima se on suočavao u uspostavljanju svoje pravne forme. Ne smem zaboraviti i gospođu Muniru Džabija osnivača i predsjednika udruženja „Istina“ koja se na području FBiH ističe svojim istrajnim humanitarnim radom.

U Federaciji po poslednjim podacima postoji 106 zaštitnih radionica i u njima je posao pronašlo ukupno oko 3150 osoba sa invaliditetom. Takođe postoji oko 85 NVO organizacija koje zapošljavaju 190 osoba sa invaliditetom. To je nažalost projektno zapošljavanje u trajanju od po godinu dana.

Poseta Banja Luci

Na karti izgleda mala razdaljina, a u suštini put od Sarajeva do prelepe Banja Luke je prilično potrajao. Očigledno nažalost jer nikom izgleda nije u interesu da postoji bolja putna veza između ova dva centra. Da se pitaju obični ljudi mišljenja sam da bi napravili pravolinijski put između ova dva lepa grada, ali očigledno da se običan čovek ne pita mnogo.

Planirana je poseta krovnoj organizaciji osoba sa invaliditetom UDAS. Organizacija amputiraca UDAS Republike Srpske je nevladina organizacija koja okuplja žrtve mina, amputirce i članove njihovih porodica da ostvare svoja prava i integrišu se u zajednicu. Organizacija je osnovana 2002. godine, a osnovali su je žrtve mina za pružanje podrške drugim žrtvama mina. Organizacija deluje na prostoru Republike Srpske putem regionalnih udruženja u Banjaluci, Gradišci, Doboju, Bijeljini, Istočnom Sarajevu i Trebinju kao i u Federaciji BiH putem koordinatora. Na osnovu postignutih rezultata i pružene podrške osobama sa invaliditetom, 2006. godine Organizacija UDAS je odlukom Vlade Republike Srpske proglašena Organizacijom od javnog interesa za Republiku Srpsku.

Sastanku je trebao prisustovati predsednik Udruženja amputiraca UDAS gospodin Željko Volaš, ali zbog obaveza koje su mu iskrsele tog dana nažalost nije mogao prisustvovati sastanku. Iskreno gostoprimstvo ipak upriličila je gospođa Gordana Šekarić operativni menadžer organizacije UDAS.

U period boravka u Banja Luci Zavod za zapošljavanje Republike Srpske sproveo je istraživanje tržišta rada u Republici Srpskoj. Cilj istraživanja bio je prikupljanje podataka o zapošljavanju u 2023. godini i potrebama zapošljavanja u 2024. godini. Istraživanje je realizovano u periodu od 29. septembra do 31. oktobra 2023. godine. Fokus upitnika bio je na poslodavcu (preduzeću) gdje je anketirano ukupno 1.114 poslodavaca sa teritorije Republike Srpske. Od 1.114 poslodavaca obuhvaćenih anketiranjem, najviše je bilo malih preduzeća (81,2%), zatim srednjih (14,9%) i velikih poslodavaca (3,9%).

Istraživanje se bavilo, između ostalog, zapošljavanjem posebnih kategorija osoba sa invaliditetom, žrtava nasilja, štíćenika domova za nezbrinutu decu, Roma, demobilisanih boraca, žena iz ruralnih područja, mladih bez radnog iskustva, starijih od 50 godina, nekvalifikovanih radnika i imigranata. Od anketiranih poslodavaca 68,9% njih se izjasnilo da nemaju mogućnosti da zaposle osobe sa invaliditetom dok je tek 12,9% njih spremno da zaposli osobu sa invaliditetom. To nažalost govori u prilog priče da osobe sa invaliditetom nemaju povoljan ambijent u kome mogu da ostvare svoje pravo na rad.

U Banja Luci postoji uspostavljena jedna specifična pravna forma. Vlada Republike Srpske je kupila celokupnu imovinu „Zavoda distrofičara“ a.d. Banja Luka u stečaju i osnovala novi pravni subjekt „Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida“ a.d. Banja Luka koji postoji od 2012. godine. Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida je kombinacija dva odvojena dela, a to su poslovni prostor u kojem zaposleni obavljaju poslove i radne zadatke i stambeni prostor u kojem stanari odnosno samo osobe sa invaliditetom koji su zaposlene u Centru i penzionisani iz Centra, po sopstvenim potrebama organizuju život (pomoć drugog lica, ishrana, pranje veša i slično). Sve svoje životne troškove i potrebe, te sve usluge koje im Centar kao ustanova pruža, stanari podmiruju iz sopstvenih prihoda. Nakon što osoba sa invaliditetom završi svoj radni vek i penzioniše se, svoje radno mjesto ustupa drugoj osobi sa invaliditetom, koja takođe treba da ima priliku da radi i da se oseća korisnim i ravnopravnim članom društva. Deletnost centra je grafička štampa. Centar ima oko 50 zaposlenih od čega je više od 50% osoba sa invaliditetom. Centar je u poslednjim godinama imao dosta problema u svom radu zbog neisplaćenih zarada, učestalih štrajkova zaposlenih i slično. Sva, ne tako mala sredstva Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, koja su na godišnjem nivou raspoloživa za podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom namenski se troše za poslodavce koji imaju ispod 51% zaposlenih osoba sa invaliditetom.

Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom od 2009. godine obavezuje da na svakih 16 zaposlenih mora biti zaposlena jedna osoba sa invaliditetom. Zakon razlikuje osobe zaposlene pod opštim uslovima i pod posebnim, u koji spadaju osobe sa najmanje 40% invalidnosti, osobe sa najmanje 70% telesnog oštećenja i osobe sa lakom i umerenom mentalnom retardacijom. Ukoliko se to ne ispoštuje, poslodavci su dužni uplaćivati doprinose na račun javnih prihoda Republike Srpske u iznosu od 0.2% isplaćene mesečne bruto plate svih zaposlenih, dok poslodavci koji ne podležu obavezi zapošljavanja uplaćuju 0.1 odsto mesečnih naknada.

Inače između redovnih aktivnosti udruženja, u kancelariji u Banja Luci funkcioniše likovni studio, a u poslednje 4 godine otvoren je Centar za pčelarstvo za žrtve mina. Centar je otvoren u okviru projekta "Pčelarstvo kao alat u osnaživanju žrtava mina" kojeg realizuje Organizacija UDAS u partnerstvu sa ITF Slovenija i Pčelarskom akademijom Republike Slovenije.

Likovni studio

Otvaranje Centra za pčelarstvo ima za cilj da centar bude mesto na kojem će pčelari, žrtve mina, ali i svi zainteresovani ljubitelji pčelarstva moći da dobiju korisne informacije o pčelarstvu, stručne edukacije, informacije o novim tehnologijama, te ukazati na izazove na koje je potrebno obratiti pažnju kad je reč o pčelarenju. Svrha osnivanja pčelarskog centra u Banjoj Luci je i povezivanje pčelara u regiji i šire, što predstavlja zajednički prostor za razmenu znanja i informacija. Centar treba da osigura praktičnu obuku za pčelare i da ponudi priliku za promociju meda i proizvoda od meda pčelara žrtava mina. Uloga Centra ogleda se i u povezivanja pčelara sa pružaocima usluga kao što su fondovi, agencije i druge institucije koje mogu biti od značaja u razvoju malih biznisa u pčelarstvu za žrtve mina i druge osobe sa i bez invaliditeta.

Centar za pčelarstvo

Poseta Skoplju

Druga zemlja u nizu planiranih poseta u okviru realizacije projekta „Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans” bila je Republika Severna Makedonija. Poseta prestonici Skoplju bila je potpuno neplanirana obzirom da je izostalo pozivno pismo koje je pred realizaciju posete trebalo biti dostavljeno od strane najavljenog partnera Nacionalnog saveza slepih Republike Severne Makedonije. Pozivno pismo je izostalo iz tehničkih razloga ali i zbog poklapanja planiranih obaveza predstavnika Udruženja i datuma moje najavljene posete.

Ipak dobra volja je postojala i neposredno pred put u Severnu Makedoniju u mesto Ohrid, predstavnica udruženja gospođa Mirsada Bakič obezbedila je termin u kom smo dogovorili posetu.

Savez slepih Republike Makedonije

Sastanku je prisustvovao predsednik gospodin Žarko Selakovski, gospođa Bakič i članovi udruženja. U prijatnoj atmosferi u prostorijama Udruženja prezentovano je po njihovom mišljenju nepovoljno stanje stvari i nepovoljan ambijent u kom se osobe sa invaliditetom nalaze. Zakon o zapošljavanju invalida i Pravilnik o kriterijumima i načinu raspodele sredstava iz posebnog Fonda definiše posebne uslove i pogodnosti za zapošljavanje i rad invalida.

Zakonom se takođe definišu uslovi za osnivanje takozvanih Zaštitnih društava. Zaštitno društvo (preduzeće) se definiše kao preduzeće sa najmanje deset zaposlenih, od kojih su najmanje 40 odsto osobe sa invaliditetom, registrovane (kao zaštitna preduzeća) u Ministarstvu rada i socijalne politike i Zavodu za zapošljavanje Republike Severne Makedonije. U januaru 2019. bila funkcionisala su 224 registrovana zaštitna društva po Zakonu o zapošljavanju osoba sa invaliditetom. U ovim zaštitnim preduzećima zaposleno je 5.677 ljudi, od čega 2.351 (41,4 odsto) osoba sa invaliditetom. I upravo ta poslednja zvanično dostupna ukupna brojka zaposlenih osoba sa invaliditetom u zaštitnim društvima deluje poražavajuće.

Opšte mišljenje je da postoji mnogo zloupotreba, to znači da se deo sistemski obezbeđene finansijske podrške isplaćuje preduzećima da zapošljavaju osobe sa invaliditetom ali da se preneti sredstva ne koriste za nabavku odgovarajuće opreme za specifične potrebe osoba sa invaliditetom. Takođe u drugim slučajevima, osobe sa invaliditetom koje su zvanično zaposlene nisu uključene u procesa rada, ali služe kao oruđe za dobijanje finansijske podrške od države. Za to, osoba sa invaliditetom prima minimalni iznos novca kao kompenzaciju za uslugu.

Ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom na rad dodatno je opterećeno i stereotipima koje prate osobe sa invaliditetom. Ono mora biti praćeno unapređenjem javne svesti društva, jer svaki građanin svojim ponašanjem može doprineti da osobe sa invaliditetom uživaju ravnopravnost za koju se svi načelno zalažemo. U tom smislu predrasude koje postoje o osobama sa invaliditetom treba iskoreniti, i to ne samo u Republici Severnoj Makedoniji. To je problem koji je prisutan i u ostalim zemljama Zapadnog Balkana.

Poseta Ohridu

Jedino što je bilo dobro tog dana za osobe sa invaliditetom iz Ohrida bilo je lepo vreme. U tome su se složili i autor i predsednik Udruženja Mobilnost iz Ohrida gospodin Venko Golaboski.

Susreli smo se u parku pored jezera po prelepom danu jer alternativu u susretu u prostorijama udruženja nismo imali. Takođe i gradski kafići nisu bili potencijalna alternativa. Ali krenimo redom.

U planovima za sprovođenje aktivnosti u okviru projekta “Honestly about the employment of PWDs in Western Balkans” za posetu gradu u unutrašnjosti izabrana je organizacija Nacionalni savet invalidskih organizacija u Makedoniji. Inače Nacionalni savet invalidskih organizacija u Makedoniji je najveće reprezentativno udruženje osoba sa invaliditetom u Republici Severnoj Makedoniji, koje je osnovalo udruženje nacionalnih invalidskih organizacija, koje zajedničkim naporom unapređuje prava i interese osoba sa invaliditetom u zemlji. U razgovorima sa predstavnicima Nacionalnog saveta invalidskih organizacija tražena je dobra volja neke od članica i sagovornik je pronađen u Udruženju Mobilnost.

Nacionalni savez lica sa telesnim invaliditetom Mobilnost predstavlja respektabilno udruženje osoba sa invaliditetom u Republici Severnoj Makedoniji. Ima svojih 17 članica udruženja stacioniranih širom države. Jedna od njih je i ogranak udruženja u Ohridu. Udruženje broji ukupno oko 7500 članova.

Venko Golaboski

Sedište Udruženja Mobilnost u Ohridu bilo je u prostoru u javnoj svojini dodeljenom udruženju od strane opštine Ohrid u ulici Vančo Nikoleski br.3. I tako je bilo do otprilike mesec dana pred zakazan susret kada je opština Ohrid prostor oduzela, naredila iseljenje, dovela građevinske mašine i počela rušenje.

Udruženje je ostalo bez svojih prostorija. Imalo je vremena samo da se iznese dokumentacija i uzme lične stvari. Alternativne prostorije nisu ni ponuđene iako su tražene. Po izjavama gospodina Golaboskog na tom primeru se vidi briga o osobama sa invaliditetom od strane lokalne sredine. Ohrid je turističko mesto, sva pažnja se stavlja na tu stranu. Verovatno će do sledećeg leta ruševine Udruženja Mobilnost zameniti neki turistički sadržaj. I zaista tako jeste, celo inače prelepo turističko mesto očigledno ima malo sluha za problem osoba sa invaliditetom.

Čak i pomenuti ugostiteljski objekti nisu bili dostupni kao alternativa za susret, ne samo zato što oni nisu dostupni arhitektonski (a veliki broj zaista nije), već celo turističko mesto nije blagonaklono osobama sa invaliditetom sa smetnjama u kretanju. Sa tim je gospodin Golaboski itekako upoznat. Ukratko svaki put kada napusti kuću, to je nova bitka. Zbog brojnih barijera, trotoare i staze mora pažljivo da bira, pažljivo mora da upravlja kolicima na putu uz konstantnu izloženost opasnosti od brojnih automobila, samo da bi došao do kratke šetnje pored jezera. Ovo je svakodnevni život ljudi sa posebnim potrebama u Ohridu.

Deceniju unazad pred lokalnim vlastima pokretao je inicijativu da se u kontekstu poboljšanja turističke ponude prilagodi jedan deo plaže potrebama osoba sa invaliditetom. Kako kaže gospodin Golaboski nije čak ni u pitanju neko veliko ulaganje. Imao je čak i projekat pristupa plažama za osobe sa posebnim potrebama. Upravo u tom projektu obezbeđeno je bilo i mesto gde bi plaža za invalide trebala da bude. Nažalost, posle 10 godina stagnacije, stiglo je obaveštenje da ne postoji mogućnost adaptacije plaže za osobe sa posebnim potrebama, zbog preporuka Uneska, obzirom da su i Ohridsko jezero i sam grad deo svetske baštine.

Inače u potpunosti je podelio mišljenje sa svojim kolegama iz Udruženja slepih iz Skoplja, o lošem ukupnom ambijentu za osobe sa invaliditetom, o zloupotrebama, o opštoj nebrizi opšte populacije i vršilaca vlasti o problemima sa kojima se osobe sa invaliditetom sreću. O poslovnom ambijentu za osobe sa invaliditetom nije želeo ni da troši reči. Poseban akcenat stavljen je na lokalnu sredinu gde ne postoji ni jedno preduzeće za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Umoran od borbe bez kraja, u pomalo tužnom kraju našeg susreta najavio je svoje povlačenje iz Udruženja i prepuštanju borbe nekom drugom, mlađem, jer on više nema snage.

Poseta Podgorici

Kao što je već rečeno, u Republici Crnoj Gori iz Podgorice je planirana poseta Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore, dok je za grad iz unutrašnjosti bila planirana poseta udruženju Inicijativa mladih s invaliditetom Boke iz Kotora. Iz razloga obaveza predstavnika Inicijative mladih s invaliditetom Boke sastanak je otkazan neposredno pred otpočinjanje realizacije projekta. Potpuno slučajno predstavnici udruženja su bili u Podgorici u danu kada se odigravao sastanak sa predstavnicima Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, pa se sastanak sa predstavnicima udruženja iz Kotora ipak dogodio u neformalnim uslovima i to pre nego što se dogodio susret sa udruženjem iz Podgorice. Iz tog razloga idemo hronološki.

Sastanak sam imao sa gospođom Miroslavom Mimom Ivanović izvršnom direktorkom Inicijative mladih s invaliditetom Boke. Susreli smo se u bašti kafea „Venom“ dostupnom za osobe sa invaliditetom. Na moju veliku žalost potpuno sam zaboravio da taj prijatan sastanak zabeležim okom kamere pa ću se poslužiti fotografijom gospođe Mime koja je dostupna online.

Miroslava-Mima Ivanović

U krajnje neformalnom razgovoru u pratnji njenog personalnog asistenta razgovarali smo o činjeničnom stanju i poziciji osoba sa invaliditetom po unutrašnjosti Crne Gore. Obzirom da je sedište njene organizacije grad Kotor, već na samom početku sam situaciju uporedio sa stanjem sa Ohrida. I nažalost stanje zaista i jeste istovetno stanju u Kotoru. Grad Kotor poznat po svom istorijskom nasleđu oslanja se pretežno na turizam kao i Ohrid. Osobe sa invaliditetom nisu u

fokusu, njihove potrebe su zanemarene. Malo bolja situacija u odnosu na Ohrid ogleda se u tome što udruženje ima svoje prostorije, i to samo zato što se nalaze u Starom Gradu Kotoru pa nisu planirane za rušenje. Nažalost prostor dele sa Udruženjem paraplegičara Kotor, pa jedni drugima čine ustupke oko korišćenja prostora. Inicijativa mladih s invaliditetom Boke (I MI Boke) je osnovana 2019. godine u Kotoru. Kao relativno mlada organizacija aktivna je u realizaciji programskih aktivnosti koje prvenstveno na lokalnom nivou utiču na poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. To su projekti na promociji profesionalne asistencije kao prevenciji socijalne isključenosti osoba sa invaliditetom, zatim projekti razvoja servisa podrške za osobe sa invaliditetom, projekti socijalne inkluzije kroz promovisanje samostalnosti u kretanju i saobraćaju za osobe sa invaliditetom itd.

Osvrnuvši se na Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom istaknuta je činjenica da Zakon u mere aktivne politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom, ubraja podršku samozapošljavanju pod povoljnijim uslovima. Međutim, ovaj Zakon propisuje svega dve mere koje su upravo usmerene na podršku samozapošljavanju OSI, ali koje se pružaju i radnim centrima, zaštitnim radionicama i zaštitnim pogonima. Ove dve mere su oslobađanje od plaćanja carine na uvoz specijalne opreme, uređaja, rezervnih delova, instrumenata i potrošnog materijala za lica sa invaliditetom, pod uslovom da se ne proizvode u zemlji. Druga je oslobađanje od plaćanja poreza na dobit, srazmerno broju zaposlenih lica sa invaliditetom u ukupnom broju zaposlenih kod poslodavca. Međutim, u ovom Zakonu ne postoji ni jedna mera aktivne politike zapošljavanja, koja je isključivo usmerena na podršku samozapošljavanju OSI. Ovo predstavlja nekoherentnost zakonskog teksta, koji ne razrađuje mere aktivne politike zapošljavanja OSI koje sam propisuje.

U gradu Kotoru ne postoji ni jedno registrovano preduzeće po tipu radnog centra. Koliko je mojoj sagovornici poznato ne postoji ni jedno takvo preduzeće ni u Crnoj Gori. Ipak godišnje se od strane Fonda za profesionalnu rehabilitaciju finansira oko 1.500 poslodavaca koji ukupno zapošljavaju oko 2.500 osoba sa invaliditetom, za što treba preko 10 miliona evra na godišnjem nivou.

Po završetku sastanka u dogovoreno vreme posetio sam prostorije Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore. U radnoj atmosferi domaćinski doček priredila je izvršna direktorka udruženja Marina Vujačić sa saradnicom Aleksandrom Pavićević koordinatorkom servisa za zapošljavanje pri UMHCG-u. Marina se može pohvaliti veoma bogatom karijerom. Bila je, ili je i dalje, članica različitih Vladinih radnih grupa i tela. Takođe članica je radnih grupa pri UNDP-u, u odborima projekata UN-a, a bogatu karijeru izgradila je u nevladinom sektoru kao dokazani borac za prava osoba sa invaliditetom.

UMHCG kao udruženje je posvećeno pružanju podrške, mogućnosti i programa za jačanje ličnog, obrazovnog i profesionalnog razvoja svih osoba s invaliditetom, posebno mladih s invaliditetom. Udruženje deluje u brojnim oblastima i to kroz šest programa: program za obrazovanje i edukaciju, program za samostalni život, program za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa, program za pristupačnost, pravni program i antidiskriminacija i program za

međunarodnu saradnju i sprovodi različite aktivnosti u vezi s odgovorajućim legislativnim rešenjima, uključujući učešće u procesu pripreme legislative, monitoring usklađenosti nacionalnog zakonodavstva s Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom, kampanje podizanja svesti, podršku osobama s invaliditetom u procesu obrazovanja, s posebnim fokusom na visoko obrazovanje, pripremu za zapošljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom, pružanje različitih servisa podrške kao što su pravno savetovanje i zastupanje osoba s invaliditetom u procedurama pred institucijama, personalna asistencija, psihološko savetovanje, pristupačan prevoz, obezbeđivanje pasa vodiča i pomagača itd.

UMHCG

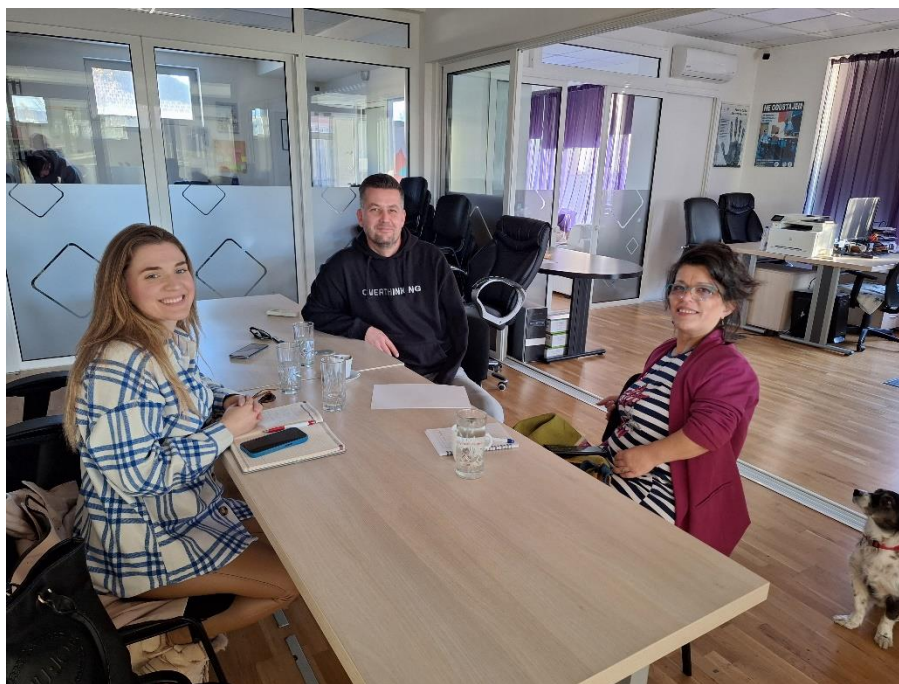
U razgovoru smo se dotakli zakonskog okvira i načina po kom se sprovodi politika zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Da bi ostvarila prava po osnovu Zakona osoba s invaliditetom mora imati utvrđen stepen invaliditeta, ili ući u proces profesionalne rehabilitacije kako bi stekla status osobe s invaliditetom. Ostvarivanje određenih prava iz Zakona upravo zavisi od stepena utvrđenog invaliditeta, koji procenjuje Komisija za profesionalnu rehabilitaciju, u skladu sa Pravilnicima. Komisije za profesionalnu rehabilitaciju su obrazovane pri Zavodu za

zapošljavanje. Komisija za profesionalnu rehabilitaciju utvrđuje „procenat invaliditeta, preostalu radnu sposobnost i mogućnost zaposlenja“ na osnovu Kriterijuma i uslova koje je propisalo Ministarstvo rada i socijalnog staranja, nakon čega se osoba s invaliditetom upućuje kod izvođača profesionalne rehabilitacije. U Crnoj Gori postoje tri izvođača profesionalne rehabilitacije i to ZOPT ili Društvo za zapošljavanje, obrazovanje odraslih, organizovanje i izvođenje profesionalne rehabilitacije, Multidisciplinarni obrazovni centar - "PaMark", i Javna Ustanova Centar za profesionalnu rehabilitaciju.

Zahtev za ostvarivanje prava na subvenciju zarade osoba s invaliditetom podnosi se Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Visina subvencije za bespovratna sredstva za prilagođavanje radnog mesta i uslova rada za zapošljavanje osoba s invaliditetom, kreditna sredstva pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnog za zapošljavanje osoba s invaliditetom i za učešće u finansiranju ličnih troškova asistenta (pomagača u radu) osoba s invaliditetom iznosi 100% od opravdanih troškova, uređuju se u skladu sa propisima kojima se uređuje državna pomoć.

Opravdanost troškova procenjuje Komisija za profesionalnu rehabilitaciju Zavoda za zapošljavanje uz pribavljeno mišljenje Saveta Fonda, a na osnovu Izveštaja izvođača profesionalne rehabilitacije. Odluku o dodjeli subvencije donosi direktor Zavoda.

Sredstva Fonda generišu se na osnovu uplate posebnog doprinosa od strane poslodavaca, a mogu se ostvarivati i na osnovu: budžeta jedinice lokalne samouprave na čijoj teritoriji osoba s invaliditetom ima prebivalište, donacija i pomoći od strane domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica i drugih izvora u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom.

U razgovorima smo se dotakli i neobične pojave koja prati prilike u Crnoj Gori. Čak polovina od ukupnog broja osoba sa invaliditetom koji se nalazi na evidenciji Zavoda za zapošljavanje nalazi se u tri opštine na severu Crne Gore. Novinski članci koji su ispratili ovu tvrdnju sugerišu da su komisije u tim opštinama na severu „manje zahtevne“ i da osoba koja ostvaruje pravo na procenu invalidnosti, ukoliko to pravo želi da ostvari, samo treba da se pojavi na komisiji u nekom od tih gradova i eto statusa osobe sa invaliditetom. To svakako budi pitanje da li se subvencije za zapošljavanje daju zaista onima kojima su inicijalno namenjene.

Zakonska regulativa Republike Srbije

Republika Srbija je inkluzivno društvo u kome osobe sa invaliditetom ravnopravno uživaju sva prava i slobode garantovane Ustavom, zakonima i međunarodnim ugovorima.

Republika Srbija je članica Ujedinjenih nacija (UN) i pravni sukcesor bivših država, potpisnica je Povelje Ujedinjenih nacija (1945), Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948) i osam od devet osnovnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, koji su od uticaja i na položaj osoba sa invaliditetom, kao što su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima sa fakultativnim protokolima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija protiv torture i drugih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih kazni i postupaka i Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena.

Ustavom Republike Srbije, kao najvišim pravnim aktom države, dati su pravni okviri zakonske regulative pitanja invaliditeta pa je u članu 21. propisana zabrana diskriminacije i predviđeno je da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki; zatim, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije; kao i da je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Članom 60. je regulisano pravo na rad koje propisuje između ostalog da ženama, omladini i invalidima omogućuju se posebna zaštita na radu i posebni uslovi rada, u skladu sa zakonom, dok je članom 69. regulisana socijalna zaštita i predviđeno da se invalidima, ratnim veteranima i žrtvama rata pruža posebna zaštita, u skladu sa zakonom.

Do donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom 7. aprila 2006. godine, u Srbiji su društvena briga i pažnja o ovom delu stanovništva bile usklađene uglavnom prema tzv. medicinskom modelu. Pravima osoba sa invaliditetom bavili su se samo zakoni koji regulišu socijalna davanja, medicinske usluge i posebne modele zapošljavanja.

Usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom 26. marta 2006. godine, domaće zakonodavstvo je u značajnoj meri približeno standardima Evropske unije, čime je otvorena mogućnost za efikasniju zaštitu prava osoba sa invaliditetom.

Republika Srbija je 2009. godine ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom koja garantuje da osobe sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava, ravnopravno sa drugima, kao i Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom, čime su ovi značajni međunarodni akti postali deo unutrašnjeg pravnog sistema Srbije.

Usvojeni standardi podrazumevaju i načelo nediskriminacije, načelo punog i delotvornog učešća i uključenosti u sve sfere društvenog života i načelo poštovanja različitosti i prihvatanja osoba sa invaliditetom kao dela raznovrsnosti ljudskog roda.

Antidiskriminacione odredbe prema osobama sa invaliditetom sadrže i Zakon o radu, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o pravima pacijenata, Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama, Zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča, Zakon o upotrebi znakovnog jezika, Zakon o pravima korisnika usluga privremenog smeštaja u socijalnoj zaštiti, Zakon o planiranju i izgradnji, Porodični zakon i Zakon o vanparničnom postupku, kao i usvajanje Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji koje su za cilj imale poboljšanje sveukupnog društvenog i ekonomskog položaja osoba sa invaliditetom.

Dakle, pozitivno zakonodavstvo Republike Srbije i pravni okvir u kome su ratifikacijama implementirane norme evropskog zakonodavstva, postavlja široku osnovu za sagledavanje stanja i poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom propisuje da se pod osobom sa invaliditetom smatra osoba koja ima dugoročne fizičke, mentalne, intelektualne ili čulne teškoće, koje u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati puno i efikasno učešće u društvu na jednakoj osnovi sa drugima. Ova definicija podrazumeva socijalni pristup invaliditetu, te pored medicinskih, obuhvata socijalne, psihološke i druge faktore koji su od uticaja na položaj osoba sa invaliditetom.

Socijalna inkluzija osoba sa invaliditetom je neophodna, kako bi se lica sa različitim oblicima invaliditeta uključila u životne tokove i sve sfere društvenog života, a što se ostvaruje kroz unapređenje njihovog položaja u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i obuke, socijalne i zdravstvene zaštite.

Zakonska regulativa u Republici Srbiji koja se odnosi na zapošljavanje osoba sa invaliditetom uključuje zapošljavanje na otvorenom tržištu ili pod posebnim uslovima, pri čemu je regulisan radni odnos, prava i obaveze iz radnog odnosa, profesionalna rehabilitacija i dr. Za poslodavce lica sa invaliditetom su predviđeni različiti finansijski i nefinansijski podsticaji - mere aktivne politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Od uvođenja obaveze zapošljavanja osoba sa invaliditetom, na tržištu rada Republike Srbije zapaženi su značajni pomaci u unapređenju položaja osoba sa invaliditetom – tako se u okviru Nacionalne službe za zapošljavanje sprovodi aktivna politika zapošljavanja osoba sa invaliditetom koja podrazumeva niz mera usmerenih na zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom, profesionalnu rehabilitaciju, uključujući i određene finansijske podsticaje.

Uprkos ostvarenim pomacima i dalje se značajan broj osoba sa invaliditetom nalazi izvan tržišta rada, a njihovo uključenje zahteva jaču privrednu i investicionu aktivnost u pravcu otvaranja novih radnih mesta, prilagođavanja postojećih radnih mesta, usklađenost obrazovnog sistema sa zahtevima tržišta rada, sticanje znanja i kompetencija potrebnih za zapošljavanje i održanje zaposlenja.

Značajnu peripetiju većem radnom angažovanju osoba sa invaliditetom, predstavlja velika zavisnost od sistema socijalne zaštite, jer oslanjanje na isti nepovoljno utiče na nivo uključivanja osoba sa invaliditetom na tržišta rada, njihovu motivisanost da se prijave na evidenciju nezaposlenih lica i aktivno traže posao.

Poseban problem predstavlja i stav roditelja osoba sa invaliditetom koji često ne podržavaju osobe sa invaliditetom da se zaposle jer nisu spremni da „rizikuju“ sve u strahu da ne izgube materijalna davanja kao što je naknada za tuđu negu i pomoć, koja u današnje vreme mnogim porodicama predstavlja značajan i siguran izvor prihoda.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom je jedan od najvažnijih zakona Republike Srbije kojim je postignut značajan napredak u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom, tako što je, sa jedne strane povećan broj zaposlenih osoba sa invaliditetom, dok je sa druge strane, zapošljavanjem obezbeđena ekonomska nezavisnost osoba sa invaliditetom, koja predstavlja najbolju zaštitu od siromaštva.

Navedenim zakonom je utvrđena obaveza zapošljavanja koju ima svaki poslodavac koji ima najmanje 20 lica u radnom odnosu. Poslodavac koji ima od 20 do 49 zaposlenih dužan je da ima u radnom odnosu jednu osobu sa invaliditetom. Poslodavac koji ima 50 i više zaposlenih dužan je da ima u radnom odnosu najmanje dve osobe sa invaliditetom i na svakih narednih započetih 50 zaposlenih po jednu osobu sa invaliditetom.

Poslodavcima je ostavljena mogućnost da svoju obavezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom ispune i na druge načine – uplatom sredstava u tzv. Budžetski fond za svaku osobu koju nije zaposlio, ili izvršavanjem finansijske obaveze prema ugovoru o poslovno-tehničkoj saradnji, kao i ugovoru o kupovini proizvoda ili vršenju usluga preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, na godišnjem nivou.

Zakonom su propisane kaznene odredbe u smislu novčanog kažnjavanja za prekršaj pravnog lica – organizacije koje ne ispunjavaju obaveze propisane Zakonom.

U članu 2. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom navedena su načela na kojima se navedeni zakon zasniva dok se u članu 6. tačka 7. pominju

posebno organizovani oblici zapošljavanja i radnog angažovanja osoba sa invaliditetom. Oni se bliže određuju u članu 34. Zakona i to kao preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, radni centri i socijalna preduzeća.

Između ova tri tipa zapošljavanja samo oni oblici, koji funkcionišu prema tržišnim principima, garantuju osobama sa invaliditetom isplatu zarade, i omogućavaju razvoj karijere.

Preduzeće za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom je najzastupljeniji oblik zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, koje se upisuje u registar privrednih subjekata nadležnog organa uz prethodno pribavljene dozvole i mišljenja nadležnih ministarstava.

Preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju su u skladu sa odredbama člana 40. i 41. Zakona obezbeđene subvencije kao i sredstva za poboljšanje uslova rada koja se obezbeđuju iz Budžeta Republike Srbije odnosno Budžetskog fonda.

Dok preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju omogućavaju zapošljavanje i ostvarivanje prihoda kroz zaradu osoba sa invaliditetom, radni centar se definiše kao „poseban oblik ustanove koja obezbeđuje radno angažovanje kao radno terapijsku aktivnost osoba sa invaliditetom koje se ne mogu zaposliti ili održati zaposlenje ni pod opštim ni pod posebnim uslovima, odnosno čiji je radni učinak manji od jedne trećine radnog učinka zaposlenog na uobičajenom radnom mestu.“ Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom se u članu 43. propisuje da u radnom centru osobe sa invaliditetom ostvaruju pravo na novčanu pomoć, što se ne može smatrati zaradom, dok se samo angažovanje u radnim centrima ne smatra radnim angažovanjem u smislu ostvarivanja prava iz radnog odnosa.

Imajući u vidu napred navedeno, možemo zaključiti da su se i pored široke i obimne zakonske regulative u Republici Srbiji, potkrali i propusti u smislu postojanja diskriminatornih odredbi koje u budućem periodu treba korigovati i upodobiti sa tendencijama evropskog prava.

Zakonska regulativa Federacije BiH

Specifičnost državnog uređenja Bosne i Hercegovine uslovila je i specifičnu pozitivnopravnu regulativu, pa se i položaj osoba sa invaliditetom nalazi u nadležnosti dva bosanskohercegovačka entiteta, dok je sama Federacija dodatno podeljena na deset kantona. Savet ministara usvojio je Standardna pravila UN o Izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom 30. septembra 2003. godine i odluka ovog Saveta stupila je na snagu 24. decembra 2003. godine.

Bosna i Hercegovina je 2010. godine ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija.

Pitanja koja se odnose na osobe sa invaliditetom tretiraju se u okviru nekoliko zakonskih propisa: socijalna zaštita, zaštita civilnih žrtava rata, zaštita ratnih vojnih invalida i porodica palih boraca, zdravstvena zaštita i osiguranje, penzijsko i invalidsko osiguranje.

Na državnom nivou ne postoji zakonodavstvo koje se odnosi na invalidnost izuzev na nivou entiteta ili kantona.

Status osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini regulisan je kroz različite zakonske odluke kao osobe sa stečenim ili urođenim invaliditetom – na nivou entiteta / kantona; osobe koje su civilne žrtve rata – na nivou entiteta / kantona, kao i ratni vojni invalidi – nivo entiteta.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba sa invaliditetom je najznačajniji pozitivnopravni akt federacije kojim se uređuje profesionalna rehabilitacija, osposobljavanje i upošljavanje osoba sa invaliditetom, osnivanje i delatnost ustanova, gospodarskih društava i drugih pravnih osoba koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i upošljavanjem osoba s invaliditetom, osnivanje i rad Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i upošljavanje osoba s invaliditetom i druga pitanja profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i upošljavanja osoba s invaliditetom.

Član 3. Zakona propisuje da je osoba s invaliditetom, u smislu ovoga zakona, je osoba kod koje postoji telesno, čulno ili mentalno oštećenje što za posledicu ima trajnu ili privremenu, a najmanje 12 meseci smanjenu mogućnost rada i zadovoljavanja osobnih potreba u svakodnevnom životu. Osoba s invaliditetom iz stavka 1. ovoga člana je osoba čiji invaliditet, u odnosu na sposobnosti osoba bez invaliditeta, jednake ili približne životne dobi, jednakog ili sličnog obrazovanja, u jednakim ili sličnim uvjetima rada, na jednakim ili sličnim poslovima, ima za posledicu trajnu ili privremenu, a najmanje 12 meseci smanjenu mogućnost radnog osposobljavanja i uposlenja na tržištu rada pod opštim uslovima, te očuvanja posla i napredovanja u poslu.

Zakoni su podelili osobe sa invaliditetom u tri kategorije, pri čemu najlošiji status imaju osobe sa tzv. neratnim invaliditetom pri čemu je reč uglavnom o licima koja telesna oštećenja ili intelektualne poteškoće imaju od rođenja ili detinjstva.

Zakonom su propisani i uslovi za ostvarivanje prava na profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje, koju izvodi ustanova za profesionalnu rehabilitaciju.

Zakonom je regulisano i pravo na zapošljavanje osoba sa invaliditetom kao i opšti i posebni uslovi koji moraju biti ispunjeni, pa tako pravo na zapošljavanje imaju osobe sa najmanje 60% invaliditeta, osobe s najmanje 70% telesnog oštećenja.

Uslovi za zapošljavanje osoba sa invaliditetom predviđaju obavezu poslodavca da na svakih 16 zaposlenih zaposli najmanje jedna osoba sa invaliditetom i istovremeno se ostavlja mogućnost da se u slučaju neizvršenja ove obaveze na mesečnom nivou pri isplati plata obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i upošljavanja osoba s invaliditetom

novčani iznos u visini 25% prosečne plade u Federaciji, za svaku osobu s invaliditetom koju su bili dužni zaposliti.

Član 21. Zakona propisuje pravila za gospodarsko društvo za upošljavanje osoba sa invaliditetom koje predstavlja privredni subjekat u kojme je od ukupnog broja zaposlenih najmanje 40% osoba sa invaliditetom a najmanje tri osobe sa najmanje 60% invaliditeta i osobe s najmanje 70% telesnog oštećenja.

Zakonom su regulisane zaštitne radionice, pa član 29. Zakona propisuje da status zaštitne radionice ostvaruje gospodarsko društvo za zapošljavanje osoba s invaliditetom ako u odnosu na ukupan broj zaposlenika upošljava 40% osoba s najmanje 70% i više invaliditeta, a najmanje šest osoba s takvim invaliditetom, i 20% osoba sa 100% invaliditetom, a najmanje tri osobe s takvim invaliditetom, koje u skladu sa Zakonom ostvaruju pravo na pomoć i negu od druge osobe.

Zakonom je propisana i delatnost radnog centra kao javne ustanove koja zapošljava osobe sa invaliditetom kao i mogućnost samozapošljavanja i zapošljavanja u samostalnoj delatnosti osoba sa invaliditetom.

Članom 48. su propisane olakšice prilikom zapošljavanja osoba sa invaliditetom za pravna i fizička lica, gospodarska društva i zaštitne radionice.

Aktivnost Federalnog ministarstva rada i socijalne politike usmerena je na zapošljavanje osoba sa invaliditeta koje sprovodi Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom BiH s ciljem zapošljavanja i samozapošljavanja osoba sa invaliditetom na slobodnom tržištu rada. Predviđene mogućnosti odnose se ne samo na osobe sa invaliditetom, već i na poslodavce koji zapošljavanjem osoba sa invaliditetom ostvaruju niz pogodnosti preko Fonda.

U drugom entitetu Republici Srpskoj, problemi sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom ne razlikuju se mnogo od situacije u Bosni i Hercegovini.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske predstavlja jedan od najvažnijih pozitivnopravnih propisa ovog entiteta kojima se uređuju prava, uslovi i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i smanjenom radnom sposobnošću, osnivanje, organizacija i delatnost ustanova, preduzeća i drugih organizacija koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem invalida pod opštim i posebnim uslovima.

Član 2. ovog Zakona propisuje da je invalid, prema ovom zakonu, svako lice kod kojeg postoji telesno, čulno ili mentalno oštećenje i mentalna retardacija, koje za posledicu ima trajnu ili privremeno (na najmanje 12 meseci) smanjenu mogućnost rada i zadovoljavanja ličnih potreba u svakodnevnom životu. Invalid smanjenih radnih sposobnosti je lice čiji invaliditet, u odnosu na sposobnosti lica bez invaliditeta jednake ili slične životne dobi, jednakog ili sličnog obrazovanja, u jednakim ili sličnim uslovima rada, na jednakim ili sličnim poslovima, ima za posledicu trajnu ili privremeno (na najmanje 12 meseci) smanjenu mogućnost radnog osposobljavanja i zaposlenja

na tržištu rada, pod opštim uslovima. Izuzetno, invalidom se može smatrati i lice s invaliditetom čiji je radni učinak u granicama očekivanog, ako se na osnovu smanjenih stvarnih i procenjenih opštih sposobnosti takvog lica oceni da je to u interesu očuvanja njegovih telesnih, čulnih i mentalnih sposobnosti.

Zakonom je utvrđeno pravo na zapošljavanje i rad invalida pa se utvrđuje da pravo na zapošljavanje pod posebnim uslovima imaju invalidi sa najmanje 40% invalidnosti, lica sa najmanje 70% telesnog oštećenja i lica sa lakom i umerenom mentalnom retardacijom.

Članom 15. Zakona uređeno je zapošljavanje invalida pod posebnim uslovima i podrazumeva obavezno zapošljavanje invalida kod poslodavaca čiji je osnivač Republika uz obavezu zapošljavanja jednog lica sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Članom 18. Zakona regulisan je položaj preduzeća i ustanove za zapošljavanje pod posebnim uslovima, pa se preduzećem za zapošljavanje invalida smatra preduzeće u kome je zaposleno najmanje 51% invalida, iz čl. 11. i 12. ovog zakona i koje ispunjava uslove određene ovim zakonom.

Oblici zapošljavanja i radnog angažovanja invalida utvrđeni su kroz zaštitnu radionicu, radni centar koji je javna ustanova koja obezbeđuje rad invalidima koji se ne mogu zaposliti ili održati zaposlenost pod opštim ili posebnim uslovima ili u zaštitnim radionicama, samozapošljavanje, zapošljavanje u porodičnoj ili samostalnoj delatnosti.

Poreske, carinske i druge olakšice predviđene su za preduzeća za zapošljavanje invalida, ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, zaštitna radionica i radni centar oslobađaju se plaćanja poreza i carina u skladu sa poreskim i carinskim propisima, omogućeno im je i oslobađanja od plaćanja naknada za infrastrukturu, plaćanje komunalnih usluga pod uslovima koja važe za domaćinstva.

Poslodavac koji zaposli nezaposlenog invalida ima pravo na novčani stimulans i vraćanje doprinosa.

Zakonom je predviđena delatnost Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida čiji je osnivač Vlada Republike Srpske.

Iz svega napred navedenog može se zaključiti, da su pitanja osoba sa invaliditetom u oba entiteta regulisana posebnim zakonima koji sadrže slične odredbe, za čiju primenu u praksi postoji značajan interes državnih institucija u oba entiteta, naročito imajući u vidu ratna dešavanja devedesetih godina dvadesetog veka, koja su iznedrila veliki broj osoba sa invaliditetom, pa je time i vidljivost ove grupacije stanovništva kao i svest o njihovim potrebama postala veća.

Zakonska regulativa Republike Severne Makedonije

Prava osoba sa invaliditetom u Makedoniji su zaštićena opštim zakonodavstvom i posebnim zakonom pod nazivom Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Opšte zakonodavstvo važi za osobe sa različitim vrstama invaliditeta uzevši u obzir obrazovanje, zaposlenje, pravo na brak, pravo na roditeljstvo/porodicu, politička prava, pravo na privatnost, i imovinska prava.

Zakoni garantuju sledeće beneficije osobama sa invaliditetom: zdravstvenu i lekarsku negu, radno osposobljavanje, rehabilitaciju i savetovanje, finansijsku sigurnost, zaposlenje, samostalni život i učešće u donošenju odluka.

Ustav Makedonije navodi da je država odgovorna za stvaranje uslova za inkluziju osoba sa invaliditetom u društvo. Nacionalna strategija o ostvarivanju jednakih prava za osobe sa invaliditetom u Makedoniji je zasnovana na Standardnim pravilima UN za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom.

Republika Severna Makedonija je potpisala i ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, uz koju je potpisan i ratifikovan Opcioni protokol. Republika Severna Makedonija je i potpisnica Konvencije UN o pravima deteta i Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.

Jedan od najvažnijih pozitivnopravnih propisa kojim se uređuje položaj osoba sa invaliditetom je Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom Republike Severne Makedonije, kojim su uređeni uslovi za zapošljavanje i rad osoba sa invaliditetom, i utvrđeni oblici obavljanja delatnosti kao samostalno obavljanje delatnosti trgovca, poslodavca ili kod poslodavca, rad u državnoj upravi, lok. samoupravi, javnim preduzećima i naročito osnivanjem zaštitnog preduzeća, kao privrednog društva koje predstavlja pandan preduzeću za profesionalnu rehabilitaciju u Republici Srbiji.

Zaštitnim preduzećem se po ovom zakonu smatra privredno društvo koje zapošljava najmanje 10 lica od čega na neodređeno vreme od čega najmanje 40% od ukupnog broja zaposlenih čine lica sa invaliditetom od kojih najmanje polovina zaposlenih ima neku od sledećih invalidnosti: oštećenje vida, oštećenje sluha, fizički, odnosno telesni invaliditet, intelektualno oštećenje, osobe sa kombinovanim invaliditetom i osobe sa psihozama, koje zbog prirode i stepena svojih oštećenja imaju posebne potrebe za prikladnim radnim uslovima.

Veliki procenat zaštitnih radionica su članice Saveza zaštitnih radionica, koji postoji još od 1970. godine.

Kroz zakon su određene mere za poboljšanje uslova za zapošljavanje i rad osoba sa invaliditetom kroz dodelu bespovratnih sredstava za obezbeđivanje uslova za zapošljavanje nezaposlenog lica sa invaliditetom na neodređeno vreme, adaptacije radnog mesta kao i

finansijske podrške u poslovanju kroz oslobađanje od plaćanja poreza i obezbeđenje sredstava za doprinose.

Članom 9. i članom 10. zakona su propisani uslovi za osnivanje zaštitnog preduzeća, prava i obaveze za osnivanje preduzeća, položaj i broj zaposlenih osoba sa invaliditetom kao i beneficije koje imaju ostala lica (koja nisu invalidi i invalidi rada) a koja su zaposlena u zaštitnom preduzeću.

Zakonom je regulisana i delatnost Posebnog Fonda za poboljšanje uslova zapošljavanja i rada osoba sa invaliditetom, kojim se reguliše izdvajanje bespovratnih sredstava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, adaptaciju radnog mesta i nabavku opreme, a koji iznosi su određeni brojem zaposlenih osoba sa invaliditetom, pa se visina dodeljenih sredstava kreće od 20 prosečnih neto zarada za zaposlene 2 osobe sa invaliditetom do 200 prosečnih neto zarada ako je broj zaposlenih kod poslodavca veći od 51.

Republika Severna Makedonija je kroz svoju pozitivnopravnu regulativu i iniciranjem određenih zakonskih reformi, prepoznala potrebe ove kategorije lica, u smislu podsticaja i poreskih olakšica za poslodavce, kao i stvaranjem specijalnog fonda koji se može koristiti za obezbeđivanje povoljnih radnih uslova za osobe sa invaliditetom.

Zakonska regulativa Crne Gore

Ustav Crne Gore, u članu 6. propisuje da Crna Gora jemči i štiti prava i slobode koji su nepovredivi i obavezu svakoga da poštuje prava i slobode drugih; članom 62. regulisano je pravo na rad pa je propisano da svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vreme nezaposlenosti; dok su članom 64. regulisana prava zaposlenih i predviđeno je da omladina, žene i osobe s invaliditetom uživaju posebnu zaštitu na radu.

Položaj lica sa invaliditetom regulisan je pozitivnopravnim aktima Crne Gore - Zakonom o radu, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o obaveznom zdravstvenom osiguranju, Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju, na direktan i indirektan način.

Jedan on najznačajnijih zakona kojima je regulisan položaj lica sa invaliditetom je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Crne Gore koji osobu sa invaliditetom definiše kao lice sa trajnim posledicama telesnog, senzornog, mentalnog ili duševnog oštećenja ili bolesti, koje se ne mogu otkloniti lečenjem ili medicinskom rehabilitacijom, a koje se suočava sa socijalnim i drugim ograničenjima, koja su od uticaja na radnu sposobnost i mogućnost zapošljavanja, održavanja zaposlenja i napredovanja u njemu i

koje nema mogućnosti ili ima smanjene mogućnosti da se, pod ravnopravnim uslovima, uključi na tržište rada.

Poslodavac je u smislu ovog zakona je pravno ili fizičko lice i organi i organizacije koje se finansiraju iz budžeta Crne Gore i lokalne samouprave; dok su kao posebne organizacije za zapošljavanje određene zaštitna radionica, radni centar i zaštitni pogon.

Zakonom su regulisani opšti i posebni uslovi zapošljavanja lica sa invaliditetom i utvrđena odgovarajuća radna mesta lica sa invaliditetom kao i kvotni sistem zapošljavanja.

Tako je članom 21. Zakona propisano da poslodavac koji ima od 20 do 50 zaposlenih dužan je da zaposli najmanje jedno lice sa invaliditetom; poslodavac koji ima više od 50 zaposlenih dužan je da zaposli najmanje 5% lica sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih; ako broj lica sa invaliditetom koje je poslodavac dužan da zaposli, u smislu stava 2 ovog člana, nije celi broj, vrednost do 0,5% zaokružuje se na niži celi broj, a vrednost uključujući 0,5% i više zaokružuje se na veći celi broj. Obaveze iz stava 2 ovog člana ne odnose se na novoosnovanog poslodavca, za prvih 24 meseca od dana početka rada. Izuzetno od stava 2 ovog člana, ako poslodavac ima ili zaposli lice sa teškim invaliditetom od najmanje 80% invaliditeta smatra se, u pogledu obaveze zapošljavanja, kao da je zaposlio dva lica sa invaliditetom.

Članom 22. Zakona je propisana obaveza poslodavca koji nije zaposlio lice sa invaliditetom, u smislu člana 21 ovog zakona da za svako lice koje nije zaposlio, prilikom mesečne isplate zarada i naknada zarada zaposlenih, uplati poseban doprinos za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom koji iznosi 20% od prosečne mesečne zarade u Crnoj Gori ostvarene u godini koja prethodi plaćanju doprinosa.

Obaveza poslodavca koji ima manje od 20, a više od 10 zaposlenih, a nema zaposlenih lica sa invaliditetom, je da svakog meseca, prilikom isplate zarada i naknada zarada zaposlenih, uplati poseban doprinos, koji iznosi 5% od prosečne mesečne zarade u Crnoj Gori ostvarene u godini koja prethodi plaćanju doprinosa.

Doprinosi se uplaćuju na poseban račun budžeta Crne Gore - Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom pri čemu se obaveza iz stava 3 ovog člana ne odnosi se na poslodavca koji ima zaposlena lica sa invaliditetom.

Za poslodavca koji zaposli osobu sa invaliditetom, za lice koje se samozaposli, koje obavlja samostalnu delatnost ili osnuje privredno društvo, koje se zaposli u porodičnom domaćinstvu i obavlja poljoprivrednu delatnost, predviđene su subvencije u visini 100 % od opravdanih troškova, u skladu sa propisima kojima se uređuje državna pomoć i 75 % od isplaćene bruto zarade za celi period zaposlenosti, za poslodavca koji zaposli lice sa najmanje 50% invaliditeta; za poslodavca koji zaposli lice sa invaliditetom manjim od 50%, subvencija iznosi: u prvoj godini 75%, u drugoj 60 %, u trećoj i svakoj narednoj godini 50% od isplaćene bruto zarade.

Kroz propisana prava i obaveze, zatim date beneficije za poslodavce pre svega, a potom i za ostala lica čija su prava utvrđena predmetnim zakonom, možemo zaključiti da je Crna Gora kao

država kroz svoju pozitivnopravnu regulativu prepoznala potrebe osoba sa invaliditetom i neophodnost njihove integracije uključivanjem u radne, socijalne i životne tokove.

Zaključak

Osobe sa invaliditetom su marginalizovane društvene grupe koje se još uvek bore za pristupačnost i neometano kretanje, pa su jedna od najranjivijih i nevidljivih društvenih grupa izloženih stereotipima i predrasudama koje se sporo menjaju. Još više alarmira podatak da u pojedinim mestima članovi porodice sakrivaju osobe sa invaliditetom iza kućnih vrata, čemu pogoduje nezainteresovanost i nespremnost lokalne zajednice da im obezbedi dostojanstven život. I dalje je zastupljena praksa potpunog lišavanja poslovne sposobnosti na osnovu medicinskog pristupa, čime se osobe sa invaliditetom ostavljaju bez mogućnosti da odlučuju o svom životu, a to je u suprotnosti sa osnovnim principima ravnopravnosti i ljudskih prava. Stereotipi i predrasude prema osobama sa invaliditetom dovode do njihove diskriminacije, a oni među njima koji pripadaju i drugim osetljivim grupama, kao što su recimo žene bivaju dvostruko i višestruko marginalizovani.

Ono što je u kontekstu ovog projekta najveća diskriminacija je diskriminacija u vezi sa zapošljavanjem i radnim odnosom. Zakonima svih zemalja Zapadnog Balkana najstrožije je zabranjeno je vršiti diskriminaciju zbog invalidnosti u zapošljavanju i ostvarivanju prava iz radnog odnosa prema, osobi sa invaliditetom koja traži zaposlenje i zaposlenoj osobi sa invaliditetom.

Pod osobom koja traži zaposlenje, smatra se osoba uredno prijavljena službi nadležnoj za zapošljavanje. Diskriminacijom zbog invalidnosti u zapošljavanju smatra se neprimanje u radni odnos osobe sa invaliditetom postavljanje posebnih zdravstvenih uslova za prijem u radni odnos osobe sa invaliditetom, osim ako su posebni zdravstveni uslovi za obavljanje određenih poslova utvrđeni u skladu sa zakonom kao i prethodna provera psihofizičkih sposobnosti koje nisu u neposrednoj vezi sa poslovima za koje se zasniva radni odnos, ili odbijanje da se izvrši tehnička adaptacija radnog mesta koja omogućuje efikasan rad osobe sa invaliditetom.

Diskriminacijom zbog invalidnosti u ostvarivanju prava iz radnog odnosa smatra se određivanje manje zarade zbog invalidnosti zaposlenog, nezavisno od radnog učinka, postavljanje posebnih uslova rada zaposlenom sa invaliditetom, ako ti uslovi neposredno ne proističu iz zahteva radnog mesta, postavljanje posebnih uslova zaposlenom sa invaliditetom za korišćenje drugih prava iz radnog odnosa koja pripadaju svakom zaposlenom.

Posebno težak oblik diskriminacije zbog invalidnosti jeste uznemiravanje, vređanje i omalovažavanje zaposlenog sa invaliditetom od strane poslodavca, odnosno neposredno nadređenog lica u radnom procesu, zbog njegove invalidnosti.

Samim iščitavanjem prethodno pobrojanih vidova diskriminacije, prosečnom čoveku deluje nestvarno da se u realnom životu takva diskriminacija događa. Nažalost svi ovi oblici diskriminacije se događaju.

Svrha svih zakonskih rešenja o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom je da uz prateće zakone o zabrani diskriminacije i nacionalne strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom doprinesu uspostavljanju afirmativnog ambijenta koji treba da podstakne i institucionalizuje zapošljavanje osoba sa invaliditetom u zemljama Zapadnog Balkana.

Svrha ovog projekta je uvid u presek trenutnog stanja na terenu, pregled najvažnijih karakteristika i specifičnosti svakog od donetih zakona radi komparativne analize. Treba da posluži kao podsticaj svakom od učesnika i čitalaca da stekne širu sliku i da na osnovu nje izgradi sopstveni plan za unapređenje ambijenta koji treba da doprinese većem zapošljavanju osoba sa invaliditetom.